

Universitat de Lleida

GUIA DOCENT
**PROCEDIMENTS GENERALS
EN FISIOTERÀPIA 2**

Coordinació: LOPEZ PEREZ, MARIA TERESA

Any acadèmic 2023-24

Informació general de l'assignatura

Denominació	PROCEDIMENTS GENERALS EN FISIOTERÀPIA 2			
Codi	102768			
Semestre d'impartició	2N Q(SEMESTRE) AVALUACIÓ CONTINUADA			
Caràcter	Grau/Màster	Curs	Caràcter	Modalitat
	Doble titulació: Grau en Nutrició Humana i Dietètica i Grau en Fisioteràpia	2	OBLIGATÒRIA	Presencial
Nombre de crèdits assignatura (ECTS)	6			
Tipus d'activitat, crèdits i grups	Tipus d'activitat	PRAULA		
	Nombre de crèdits	6		
	Nombre de grups	1		
Coordinació	LOPEZ PEREZ, MARIA TERESA			
Departament/s	INFERMERIA I FISIOTERÀPIA			
Informació important sobre tractament de dades	Consulteu aquest enllaç per a més informació.			

Professor/a (s/es)	Adreça electrònica professor/a (s/es)	Crèdits impartits pel professorat	Horari de tutoria/lloc
LOPEZ PEREZ, MARIA TERESA	maite.lopez@udl.cat	3	
QUERALT SEGURA, JORDI	jordi.queralt@udl.cat	3	

Informació complementària de l'assignatura

Assignatura específica del títol de Grau en Fisioteràpia que aborda els aspectes generals, instruments i fonaments teòrics sobre els que s'articula i desenvolupa la fisioteràpia.

Dóna a conèixer, de forma introductòria, alguns dels principals agents físics i cinesiteràpics relacionats amb la fisioteràpia, és a dir, les diferents tècniques de la massoteràpia, la teràpia fascial, el tractament dels punts gallet, etc.

Es relaciona directament dins del pla d'estudis amb les assignatures d'anatomia, valoració i procediments generals 1, coneixements longitudinals que es consideren imprescindibles per aprovar l'assignatura.

Aquesta assignatura té un caràcter transversal a la titulació per formar fisioterapeutes generalistes, amb preparació científica per abordar la correcta aplicació de diferents procediments terapèutics.

Es recomana tenir superada l'assignatura d'anatomia, així com tenir coneixements mínims d'anglès.

És recomanable portar la matèria al dia.

D'interès:

La Universitat de Lleida informa que, amb finalitats docents, enregistrarà imatges que identifiquin l'estudiantat i altres persones que participen en les activitats acadèmiques. El responsable del tractament d'aquestes imatges és la Universitat de Lleida (dades de contacte del representant: Secretaria General. Plaça de Víctor Siurana, 1, 25003 Lleida, sg@udl.cat; dades de contacte del delegat de protecció de dades: dpd@udl.cat).

Aquestes imatges només s'utilitzen per impartir docència, avaluar els coneixements de l'assignatura i per a projectes de millora docent.

L'ús de les imatges respon a l'obligació legal de la UdL d'impartir i millorar la docència universitària, d'acord amb la Llei orgànica 6/2001, de 21 de desembre, d'universitats. Les imatges, un cop enregistrades, es conserven com a mínim mentre no prescriguin les corresponents accions i reclamacions contra l'avaluació aprovada pel professorat. Es destrueixen en els termes i condicions previstes en la normativa sobre conservació i eliminació dels documents administratius de la UdL, i les taules d'avaluació documental aprovades per la Generalitat de Catalunya.

La UdL no comunicarà mai aquestes dades a tercers, llevats dels casos estrictament previstos en la Llei.

Les persones interessades poden accedir a les seves imatges; sol·licitar-ne la rectificació, supressió o portabilitat; oposar-se al tractament i sol·licitar-ne la limitació, mitjançant escrit tramès a l'adreça dpd@udl.cat <<mailto:dpd@udl.cat>>. També poden presentar una reclamació adreçada a l'Autoritat Catalana de Protecció de Dades, mitjançant la seua electrònica de l'Autoritat (<https://seu.apd.cat>) o per mitjans no electrònics

Objectius acadèmics de l'assignatura

Objectius acadèmics de l'assignatura

1. Adquirir coneixements bàsics per exercir la professió de fisioterapeuta.
2. Conèixer i aplicar les bases teòriques i el desenvolupament dels mètodes i procediments fisioterapèutics.
3. Saber aplicar els coneixements a la feina d'una manera professional i seguint els requisits de la professionalitat i l'evidència científica.
4. Conèixer, dissenyar i aplicar diferents modalitats i procediments generals d'intervenció en fisioteràpia.

5. Saber defensar amb arguments el perquè de la seva actuació.
6. Saber promoure una participació activa tant del pacient com de la seva família en el seu procés de recuperació.
7. Tenir capacitat per identificar, analitzar i definir els elements significatius que constitueixen un problema per resoldre-ho amb rigor.
8. Saber expressar amb claredat i oportunitat les idees, coneixements, problemes i solucions a un públic ampli, especialitzat o no especialitzat.
9. Tenir capacitat per pensar i actuar segons principis de caràcter universal.
10. Conèixer els aspectes generals, instruments i fonaments teòrics sobre els quals recau la idea de Fisioteràpia.
11. Conèixer, dissenyar i aplicar les diferents modalitats i procediments generals d'intervenció en Fisioteràpia: tècniques de massoteràpia, tècniques fascials, tractament conservador de punts gallet...
12. Saber com i quan utilitzar els diferents coneixements teòrics apresos respecte als diferents agents físics, com ara la electroteràpia i la termoteràpia.
13. Planificar els procediments i / o protocols d'atenció a l'usuari, amb els recursos disponibles, atenent a l'adequació, actualització, validesa i eficiència.
14. Comprendre l'abast, les possibilitats i les limitacions de les aplicacions tecnològiques i els materials en l'àmbit de la fisioteràpia.
15. Definir els riscos i mesures de seguretat a tenir en compte en els procediments generals en fisioteràpia.
16. Comprendre el comportament interactiu de la persona en funció del gènere, grup o comunitat, dins del seu context social i multicultural.
17. Comprendre sense prejudicis a les persones, considerant els seus aspectes físics, psicològics i socials, com individus autònoms i independents, assegurant el respecte a les seves opinions, creences i valors, garantint el dret a la intimitat, a través de la confidencialitat i el secret professional.
18. Establir una comunicació eficaç amb pacients, família, grups socials i companys i fomentar l'educació per a la salut.
19. Treballar amb l'equip de professionals com unitat bàsica en què s'estructuren de forma uni o multidisciplinària i interdisciplinària els professionals i altre personal de les organitzacions assistencials.
20. Realitzar el tractament de fisioteràpia basant-se en l'atenció integral de salut, que suposa la cooperació multiprofessional, la integració dels processos i la continuïtat assistencial

Competències

Competències Específiques de la Titulació:

CE1 Conèixer i Comprendre la morfologia, la fisiologia, la patologia i la conducta de les Persones, del tant sanes com malaltes, en el medi natural, i social.

Resultats d'Aprenentatge:

- 1.1 Identificar i descriure els elements que constitueixen la morfologia de l'Ésser Humà.
- 1.2 Diferenciar Cada Un dels Components de l'Ésser humà des del seu nivell bioquímic, sistèmic, i les seves possibles alteracions.
- 1.3 Reconèixer els elements que constitueixen La morfologia de l'Ésser Humà Mitjançant La palpació, Pràctica de Subjectes vius.
- 1.4 Identificar i descriure la fisiologia general De Els Elements Que constitueixen l'humà ser.

CE2 Conèixer i Comprendre les Ciències, els Models, les tècniques i els Instruments Sobre Els que es fonamenta, articula i desenvolupa la fisioteràpia.

Resultats d'Aprenentatge:

- 2.1 Comprendre les teories generals, Bàsiques i pròpies de la Fisioteràpia.
- 2.3 Citar les aptituds Bàsiques Que caracteritzen la figura del fisioterapeuta.
- 2.5 Saber utilitzar la terminologia sanitària més comuna entre els Professionals de la salut, aplicada al model de fisioteràpia.
- 2.6 Descriure els Principis, teories bases I Físiques dels Agents Físics en l'Activitat professional de la fisioteràpia.

2.7 Identificar, descriure i conèixer les teories i Principis generals del FUNCIONAMENT, de la discapacitat, de la salut i de la VALORACIÓ.

2.8 Explicar i descriure els Factors Que influeixen en l'Aplicació dels Agents Físics de propis de la fisioteràpia.

2.12 Utilitzar les Tècniques Bàsiques d'Investigació Científica en fisioteràpia.

CE3 Conèixer i comprendre els mètodes, procediments i actuacions fisioterapèutiques, encaminats tant a la terapèutica pròpiament dita a aplicar a la clínica per a la preeducació o recuperació funcional, com a la realització d'activitats dirigides a la promoció i manteniment de la salut.

Resultats d'Aprenentatge:

3.1 exposar els fonaments teòrics sobre els que es basen els diferents mètodes i procediments fisioterapèutics.

3.2 Reconèixer els procediments generals i específics de propis de la Fisioteràpia.

3.3 Comprendre i aplicar els agents físics com a base de la terapèutica en fisioteràpia.

3.4 Definir les bases de la relació terapèutica i tractar les diferents tècniques d'Intervenció psicosocial que són d'utilitat en les Ciències de la Salut.

3.7 Identificar els canvis fisiològics i estructurals que es poden produir com a conseqüència de la intervenció de Fisioteràpia.

CE4 Adquirir l'experiència clínica adequada que proporcioni habilitats intel·lectuals i destreses tècniques i manuals; que faciliti la incorporació de valors ètics i professionals; i que desenvolupi la capacitat d'integració dels coneixements adquirits; de manera que, a l'acabar els estudis, els estudiants sàpiguen aplicar-los tant a casos clínics concrets en el medi hospitalari i extrahospitalari, com a actuacions en l'atenció primària i comunitària.

Resultats d'Aprenentatge:

4.1 Executar el Pla d'Intervenció de Fisioteràpia, utilitzant les eines terapèutiques pròpies, atenent la individualitat de l'usuari i incorporant els Principis ètics, deontològics i legals a la Pràctica professional.

4.2 Resoldre Casos Clínics emprant les Tècniques i Actuacions pròpies de la fisioteràpia.

4.4 Consultar i aplicar els principis que permeten el Raonament clínic per afavorir la Resolució de Problemes.

CE5 Valorar l'estat funcional del pacient, considerant els aspectes físics, psicològics i socials.

Resultats d'Aprenentatge:

5.3 Identificar els conceptes de funcionament i discapacitat en relació al procés d'intervenció en Fisioteràpia i descriure les alteracions, limitacions funcionals i discapacitats reals i potencials trobades.

5.4 Realitzar una valoració de l'estat funcional del pacient des del punt de vista de la traumatologia.

CE7 Dissenyar el pla d'intervenció de fisioteràpia atenent una Criteris d'adequació, validity i efficiency.

Resultats d'Aprenentatge:

7.1 Definir els objectius generals i específics per l'aplicació del tractament fisioterapèutic.

7.2 Dissenyar exercicis terapèutics per el tractament de patologies i lesions ortopèdiques, traumatològiques, reumatològiques i esportives.

7.3 Escollir els procediments de cinesiteràpia, mobilització, manipulació, massoteràpia o altres tècniques pròpies de la fisioteràpia que siguin més adequats segons la patologia presentada.

7.4 plantejar els mitjans físics terapèutics adequats: electroteràpia, vibroteràpia, termoteràpia, hidroteràpia, per a la prevenció o recuperació de patologies.

7.7 Analitzar críticament les situacions clíniques per desenvolupar un bon pla d'intervenció atenent a criteris d'adequació, validesa i eficiència.

7.8 Preparar l'entorn en què es duran a terme les sessions de Fisioteràpia perquè s'adapti a les necessitats del pacient.

CE11 Proporcionar Una Atenció de fisioteràpia eficaç, atorgant una assistència integral als pacients.

Resultats d'aprenentatge:

11.1 Utilitzar i incorporar els principis ètics i legals de la professió en l'atenció fisioteràpica.

11.2 Aplicar els mecanismes de garantia de qualitat en la pràctica de la Fisioteràpia, segons criteris reconeguts i validats.

11.3 Explicar al pacient de forma adequada i adaptada a les seves possibilitats interpretatives, els objectius de cada actuació, demanant la seva col·laboració en tot moment.

11.7 Demostrar habilitat en un context professional, ètic i legal del professional, reconeixent i responent a dilemes i temes ètics en la pràctica diària.

CE12 Intervenir en els àmbits de promoció, prevenció, protecció i recuperació de la salut.

Resultats d'aprenentatge:

12.2 Seleccionar i executar els procediments fisioterapèutics generals que s'apliquen a les diferents patologies del cos humà en els períodes de promoció i conservació de la salut, així com en la prevenció de la malaltia.

12.4 Prevenir i evitar els possibles riscos derivats de l'aplicació del tractament fisioteràpic.

CE13 Participar en l'elaboració de protocols assistencials de fisioteràpia basada en l'evidència científica, fomentant activitats professionals que dinamitzin la investigació en fisioteràpia.

Resultats d'aprenentatge:

13.1 Incorporar la investigació científica i la pràctica basada en l'evidència com a cultura professional així com establir línies de recerca en l'àmbit de les competències de la professió.

13.2 Utilitzar el mètode científic a través de programes d'investigació bàsica i aplicada.

13.4 Identificar i utilitzar les possibilitats que ofereixen les noves tecnologies en el maneig i tractament quantitatiu de la informació.

CE14 Dur a terme les intervencions fisioterapèutiques basant-se en l'atenció integral de la salut que suposa la cooperació multiprofessional, la integració dels processos i la continuïtat assistencial.

Resultats d'aprenentatge:

14.3 Oferir una atenció en Fisioteràpia eficient, atorgant una assistència integral, continuada i de qualitat als pacients, mostrant respecte per la diversitat i pluralitat d'idees, persones i situacions.

CE15 Comprendre la importància d'actualitzar els coneixements, habilitats, destreses i actituds que integren les competències professionals del fisioterapeuta.

Resultats d'aprenentatge:

15.1 Fomentar l'actualització i reciclatge dels coneixements, habilitats i actituds fonamentals de les competències professionals, mitjançant un procés de formació permanent.

15.2 Entendre, seleccionar i defensar nous dissenys d'investigació i mètodes apropiats per a la fisioteràpia.

15.3 Interpretar, analitzar, sintetitzar i criticar les troballes d'investigació relacionades amb la fisioteràpia i futures línies d'expansió.

15.4 Valorar la necessitat d'investigar i buscar publicacions relacionades amb la fisioteràpia i formular preguntes de recerca rellevants.

15.5 Demostrar habilitats en la pròpia recerca, l'examen crític i la integració de la literatura científica i altra informació rellevant.

Competències generals de la Titulació:

CG1 Comunicar-se de manera efectiva i clara, tant de forma oral com escrita, amb els usuaris del sistema sanitari així com amb altres professionals

CG2 Saber treballar en equips professionals com a unitat bàsica en què s'estructuren de forma uni o multidisciplinària i interdisciplinària els professionals i altre personal de les organitzacions assistencials.

CG3 Incorporar els principis ètics i legals de la professió a la pràctica professional així com integrar els aspectes

socials i comunitaris en la presa de decisions.

Competències transversals de la Titulació:

CT1 Correcció en l'expressió oral escrita.

CT2 Domini d'una llengua estrangera.

CT3 Domini de les TIC.

CT4 Respecte als drets fonamentals d'igualtat entre homes i dones, a la promoció dels Drets Humans i als valors propis d'una cultura de pau i de valors democràtics.

Competències estratègiques de la Universitat:

CEUdL1 Adequada comprensió i expressió oral i escrita del català i del castellà;

CEUdL2 Domini significatiu d'una llengua estrangera, especialment de l'anglès;

CEUdL3 Capacitació en l'ús de les noves tecnologies i de les tecnologies de la informació i la comunicació;

CEUdL4 Coneixements bàsics d'emprenedoria i dels entorns professionals;

CEUdL5 Nocions essencials del pensament científic.

Continguts fonamentals de l'assignatura

1. Introducció de conceptes bàsics en procediments manuals de fisioteràpia.
2. Introducció a la massoteràpia.
3. Preparats tòpics en massoteràpia.
4. Tècniques bàsiques de massoteràpia. El massatge suec:
 1. Introducció.
 2. Anàlisi a través del tacte
 3. Fregament
 4. Fricció
 5. Pastament
 6. Pressió
 7. Vibració
 8. Percussió
5. Punts gallet miofascials
6. Massatge de Cyriax.
7. Introducció al massatge esportiu.
8. Massatge de cicatriu.
9. Massatge de hematoma.
10. Massatge fascial.
11. Drenatge limfàtic manual:
 1. Coll
 2. Cara
 3. Extremitat superior
 4. Pit
 5. Abdomen
 6. Extremitat inferior

Eixos metodològics de l'assignatura

La programació docent i els seus continguts poden veure's modificats en el desenvolupament del curs si el professor responsable, sota el criteri de qualitat docent i assimilació de coneixements per part dels estudiants, ho considera oportú.

Descripció:

Introducció a la massoteràpia Lliçó magistral i classes participatives 2 Hores 3 Hores
Preparats tòpics en massoteràpia Seminari pràctic 3 Hores 4,5 Hores

Tècniques bàsiques de massoteràpia:

1. Introducció.

Anàlisi a través del tacte

Lliçó magistral i classes participatives 2 Hores 3 Hores

Massatge Clàssic:

Fregament

Fricció

Seminari pràctic 3 Hores 4,5 Hores

Massatge Clàssic:

Pastament

Pressió

Lliçó magistral i classes participatives 2 Hores 3 Hores

Massatge Clàssic:

Vibració

Percussió

Seminari pràctic 3 Hores 4,5 Hores

Massatge Clàssic:

Integració clínica Lliçó magistral i classes participatives 2 Hores 3 Hores

Massatge clàssic:

Casos clínics Lliçó magistral i classes participatives 2 Hores 3 Hores

Massatge fascial Lliçó magistral i classes participatives 2 Hores 3 Hores

Massatge de Cyriax Seminari pràctic 3 Hores 4,5 Hores

DLM 1 Lliçó magistral i classes participatives 2 Hores 3 Hores

DLM 2 Seminari pràctic 3 Hores 4,5 Hores

DLM 3 Lliçó magistral i classes participatives 2 Hores 3 Hores

DLM 4 Seminari pràctic 3 Hores 4,5 Hores

DLM 5 Lliçó magistral i classes participatives 2 Hores 3 Hores

DLM 6 Seminari pràctic 3 Hores 4,5 Hores

Massatge de cicatriu Lliçó magistral i classes participatives 2 Hores 3 Hores

Introducció al massatge esportiu 1 Seminari pràctic 3 Hores 4,5 Hores

Introducció al massatge esportiu 2 Lliçó magistral i classes participatives 2 Hores 3 Hores

Punts gallet miofascials 1 Seminari pràctic 3 Hores 4,5 Hores

Presentació de Treball Grupal Lliçó magistral i classes participatives 2 Hores 3 Hores

Punts gallet miofascials 2 Seminari pràctic 3 Hores 4,5 Hores

Punts gallet miofascials 3 Seminari pràctic 3 Hores 4,5 Hores

Pla de desenvolupament de l'assignatura

L'assignatura es desenvoluparà principalment amb classes presencials teòrico-pràctiques per tal de treballar continguts i habilitats referents a aquestes àrees tècniques pròpies de la fisioteràpia. A més, es treballarà mitjançant un treball de recerca. L'objectiu és desenvolupar la capacitat d'aplicar allò après a partir de la revisió bibliogràfica sobre l'evidència d'un dels procediments per definir els objectius terapèutics de cada cas. És així com es comprovarà la capacitat de seleccionar, transferir i usar dades i lleis per resoldre problemes o tasques, sempre fent ús de la informació rebuda.

Per garantir l'aplicabilitat pràctica i clínica d'allò après, en el treball es plantejarà la recerca sobre la evidència científica de l'aplicabilitat dels procediments de fisioteràpia impartits durant l'assignatura. Aquesta tasca es resoldrà mitjançant aprenentatge col·laboratiu i es desenvoluparà de manera paral·lela a les classes.

El treball col·laboratiu és una estratègia d'aprenentatge que necessita de la dedicació coordinada d'un grup d'estudiants, per poder resoldre un problema o activitat en un període de temps determinat i suficient, on els objectius del grup cal que s'articulin més enllà de la dimensió individual. Una dimensió de grup que porti a l'enteniment igualitari de la tasca per part de tots els integrants del mateix i a la responsabilitat mútua. Al final els estudiants han de generar un resultat de tasca, producte de la participació de tots els membres i on cada membre ha de millorar l'aprenentatge propi i el de la resta dels components

Sistema d'avaluació

Objectius	Activitats d'avaluació	Criteris	%	O/V (1)	I/G (2)	Observacions
Bloc 1	Examen teòric	Tipus test i preguntes curtes	40%	O	I	
Bloc 2	Examen pràctic	Resolució d'un cas clínic	45%			
Bloc 3	Treball de recerca		15%	O	G	

Per aprovar aquesta assignatura s'ha d'obtenir un 5 de nota global. Per poder fer la mitja ponderada de les notes obtingudes en els diferents blocs és imprescindible que totes elles estiguin aprovades.

Per aquells alumnes que no superin l'assignatura segons els criteris establerts i per aquells que optin per l'avaluació única, s'haurà de realitzar un examen final de tots els blocs. En aquest cas la nota final sortirà de fer la mitja ponderada al 50 i 50% entre la nota de l'examen pràctic i del teòric. Per poder fer la mitja ponderada de les notes obtingudes en els diferents blocs avaluatius és imprescindible que totes elles estiguin aprovades.

Tant l'examen teòric que es realitzarà al final de l'assignatura com l'examen de recuperació constaran de 30 preguntes tipus test (de 4 possibles respostes, de les quals només hi haurà una verdadera, amb un descompte de 0,25 per error) i 2 preguntes curtes, que comptaran un 60% i un 40% respectivament del total de la nota. Donat que aquesta és una assignatura que combina contínuament la teoria amb la pràctica l'assistència és obligatòria en un 80% per poder aprovar l'assignatura mitjançant l'avaluació continuada.

És obligatori acudir a les classes pràctiques amb el pijama i el llençol de clínica reglamentari de la UdL, cabell recollit, ungles tallades... Recordeu que en aquesta assignatura és necessari despullar-se, cal doncs que vingueu preparats.

JUSTIFICACIÓ ABSÈNCIES ASSIGNATURES TEÒRIC-PRÀCIQUES

En relació a la justificació de les absències, els motius pels quals es considera que la falta és justificada, seran els mateixos que els enunciats a la Normativa de l'Avaluació i la qualificació de la docència als graus i màsters a la UdL per no assistir a les proves d'avaluació programades a la guia docent o a la web de la titulació.

Per a la resta de situacions derivades de problemes de salut, personals o familiars, es permetrà a l'estudiant canviar de dia i recuperar el seminari durant la setmana, si és possible.

Les sol·licituds de justificació d'absències que comportin la incompareixença a una prova d'avaluació hauran de ser presentades el mateix dia de l'absència. La justificació de la resta d'absències haurà de ser presentada com a molt tard en els 10 dies següents. De forma general a l'estudiant únicament se li justificarà l'absència, però no la manca de compliment dels seus compromisos acadèmics.

Bibliografia i recursos d'informació

Bas Medina MJ. Fundamentos de masoterapia: actualización crítica del conocimiento. Punto Didot. 2011

Chaitow L, Fritz S. Cómo conocer, localizar y tratar los puntos gatillo miofasciales. Barcelona: Elsevier España SL. 2008

Clay J, Pounds D. Masoterapia clínica básica: integración terapéutico – anatómica. McGraw-Hill. 2004

Cyriax JH. Cyriax's illustrated manual of orthopaedic medicine. Butterworth-Heinemann 1996

Ferrer Anglada J. Masaje avanzado: valoración y abordaje de las disfunciones del tejido blando. Barcelona. Elsevier España. 2011

Findlay S. Guía ilustrada del masaje deportivo. Baker & Taylor. 2011

- Fritz S. Fundamentos del masaje terapéutico. Barcelona: Editorial Paidotribo. 2001
- Leduc L; Leduc O. Drenaje linfático. Teoría y práctica. Barcelona: Masson SA. 2006
- Pilat A. Terapias miofasciales: inducción miofascial. Ed. McGraw-hill / interamericana de España. 2003
- Simons D; Travell J. Dolor y disfunción miofascial. El manual de los puntos gatillo (2 vol). Ed. Panamericana. 2007
- Torres, M; Salvat, L. Guía de masoterapia para fisioterapeutas. Madrid: Editorial Panamericana. 2006
- Albornoz Cabello M, Meroño J. Procedimientos generales de fisioterapia: práctica basada en la evidencia. Elsevier. 2012. <https://www.elsevier.com/books/procedimientos-generales-de-fisioterapia/albornoz-cabello/978-84-8086-821-1>
- Andrade C, Clifford P. Masaje basado en resultados. Barcelona. Paidotribo. 2004. <https://books.google.es/books?id=AW6URdU234MC&printsec=frontcover&hl=es#v=onepage&q&f=false>
- Stubblefield M. Cancer rehabilitation : principles and practice. New York. Springer. 2019. <https://www.springerpub.com/cancer-rehabilitation-9780826111388.html>
- Ferrandez JC. El Sistema Linfático: Historia, iconografía e implicaciones fisioterapéuticas (Colección de fisioterapia). Panamericana. 2006 <https://www.medicapanamericana.com/libro/el-sistema-linfatico>
- Swartz MA. The physiology of the lymphatic system. Advanced Drug Delivery Reviews. 2001; 50: 3-20. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0169409X01001508?via%3Dihub#aep-section-id12>